

SOCIO-HISTORICAL SITUATION IN THE ETHNIC COMPOSITION AND RELIGIOUS VIEWS OF THE POPULATION OF THE SYRDARYA REGION: PAST, PRESENT, AND FUTURE

Yulduz Ulugbekovna Davronova
Teacher of the Department of Social Sciences
Gulistan State University
Gulistan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: ethnic, composition, religion, views, society, history, migration, urbanization, tolerance, environment, stability, globalization, identity, spirituality, development.

Received: 20.05.26
Accepted: 21.05.26
Published: 22.05.26

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the socio-historical processes related to the ethnic composition and religious views of the population of the Syrdarya region based on the principle of “past, present, and future.” The study examines the historical roots of the ethno-confessional environment formed in the region, its current state, and future development trends on a scientific basis. In addition, the impact of factors such as migration, urbanization, globalization, and the expansion of the information space on public consciousness is revealed. The article also analyzes the factors aimed at strengthening interethnic harmony and religious tolerance and substantiates the priority directions for ensuring social stability in the region.

SIDARYO VILOYATI AHOLISINING ETNIK TARKIBIGA KO‘RA XUSUSIYATLARI VA DINIY QARASHLARIDAGI IJTIMOYIY-TARIXIY VAZIYAT: KECHA, BUGUN VA ISTIQBOL

Yulduz Ulug‘bekovna Davronova
GulDU ijtimoiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi
Guliston, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: etnik, tarkib, din, qarash, jamiyat, tarix, migratsiya, urbanizatsiya, bag‘rikenglik, muhit, barqarorlik,

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sirdaryo viloyati aholisining etnik tarkibi va diniy qarashlaridagi ijtimoiy-tarixiy jarayonlar

globalashuv,
rivojlanish.

identitet,

ma'naviyat,

“kecha, bugun va istiqbol” tamoyili asosida kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda hududda shakllangan etno-konfessional muhitning tarixiy ildizlari, uning zamonaviy holati hamda kelgusidagi rivojlanish tendensiyalari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, migratsiya, urbanizatsiya, globalashuv va axborot makonining kengayishi kabi omillarning aholi ongiga ta'siri ochib berilgan. Maqolada millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni mustahkamlashga qaratilgan omillar tahlil qilinib, hududda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari asoslab berilgan.

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ЭТНИЧЕСКОМ СОСТАВЕ И РЕЛИГИОЗНЫХ ВЗГЛЯДАХ НАСЕЛЕНИЯ СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ

Юлдуз Улугбековна Давронова

Преподаватель кафедры социальных наук

Гулистанского государственного университета

Гулистан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: этнический, состав, религия, взгляды, общество, история, миграция, урбанизация, толерантность, среда, стабильность, глобализация, идентичность, духовность, развитие.

Аннотация: В данной статье комплексно проанализированы социально-исторические процессы, связанные с этническим составом и религиозными взглядами населения Сырдарьинской области на основе принципа «прошлое, настоящее и будущее». В исследовании научно освещены исторические корни этноконфессиональной среды региона, её современное состояние и тенденции дальнейшего развития. Кроме того, раскрыто влияние таких факторов, как миграция, урбанизация, глобализация и расширение информационного пространства на общественное сознание. В статье также проанализированы факторы, направленные на укрепление межэтнического согласия и религиозной толерантности, а также обоснованы приоритетные направления обеспечения социальной стабильности в регионе.

Kirish. Bugungi globallashuv va keskin geosiyosiy o'zgarishlar davrida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik masalalari alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ko'p millatli va ko'p konfessiyali hududlarda aholi tarkibining etnik xilma-xilligi hamda diniy qarashlarning shakllanish jarayonini ilmiy asosda o'rganish ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Sirdaryo viloyati o'ziga xos etno-demografik va konfessional xususiyatlarga ega hudud sifatida alohida ilmiy tadqiqot ob'ekti bo'lib xizmat qiladi[1].

Sirdaryo viloyati tarixan migratsion jarayonlar, demografik o'zgarishlar va turli etnik guruhlarining o'zaro integratsiyasi natijasida shakllangan hududdir. Ayniqsa, XX asrda Mirzacho'l vohasining o'zlashtirilishi, sobiq ittifoq davridagi majburiy ko'chirish (deportatsiya) siyosati hamda urbanizatsiya jarayonlari viloyat aholisi tarkibining keskin o'zgarishiga olib kelgan. Natijada hududda o'zbeklar bilan bir qatorda tojiklar, qozoqlar, ruslar, tatarlar, koreyslar va boshqa ko'plab millat vakillari istiqomat qiladigan murakkab, ammo barqaror ijtimoiy muhit shakllangan[5].

Mazkur etnik xilma-xillik o'z navbatida diniy qarashlar evolyutsiyasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan. Tarixiy jarayonlarda Sirdaryo viloyatida islom dini asosiy e'tiqod sifatida shakllangan bo'lsa-da, pravoslavlik, protestantlik va boshqa diniy yo'nalishlar ham mavjud bo'lib kelgan. Bu esa hududda o'ziga xos polikonfessional makonning yuzaga kelishiga sabab bo'lgan. Shu bilan birga, sovet davrida olib borilgan sekulyar siyosat natijasida diniy hayot ko'proq maishiy an'analar shaklida saqlanib qolgan bo'lsa, mustaqillikdan keyingi davrda diniy erkinliklarning kengayishi natijasida e'tiqodiy tiklanish jarayonlari kuzatila boshladi[6].

Hozirgi kunda Sirdaryo viloyati aholisi tarkibida o'zbeklar yetakchi o'rinni egallagan holda, boshqa millat vakillari bilan birgalikda totuvlikda yashab kelmoqda. Bu hududda shakllangan ijtimoiy muhit millatlararo hamjihatlik, diniy bag'rikenglik va o'zaro hurmat tamoyillariga asoslangan bo'lib, u nafaqat respublika, balki mintaqaviy miqyosda ham muhim tajriba sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, mahalla instituti, tarixiy hamkorlik tajribasi va umumiy madaniy qadriyatlar ushbu barqarorlikning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot makonining kengayishi, globallashuv jarayonlari va tashqi mafkuraviy ta'sirlarning kuchayishi natijasida diniy ong va e'tiqod shakllarida yangi tendensiyalar yuzaga kelmoqda. Bu esa mavjud ijtimoiy muvozanatni saqlash, yoshlar ongida sog'lom diniy qarashlarni shakllantirish hamda ekstremistik g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni mustahkamlash zaruratini yuzaga keltirmoqda[2].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Sirdaryo viloyati aholisining etnik tarkibi va diniy qarashlaridagi ijtimoiy-tarixiy vaziyatni “kecha, bugun va istiqbol” tamoyili asosida tahlil qilish, hududda shakllangan etno-konfessional muhitning o‘ziga xos jihatlarini ochib berish hamda uning kelgusidagi rivojlanish tendensiyalarini ilmiy asosda baholashdan iboratdir.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Avvalo, tarixiylik va mantiqiylik tamoyillariga tayanildi. Ushbu yondashuv orqali hududda shakllangan etnik tarkib va diniy qarashlarning evolyutsiyasi “kecha, bugun va istiqbol” kesimida o‘rganildi. Tarixiy metod yordamida viloyatda yuz bergan demografik va ijtimoiy o‘zgarishlar ketma-ketlikda tahlil qilindi, mantiqiy metod esa ushbu jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligini ochib berishga xizmat qildi. Shuningdek, qiyosiy-tahliliy metoddan foydalanilib, turli davrlarda etnik va diniy muhitdagi o‘zgarishlar o‘zaro solishtirildi. Bu esa hududning o‘ziga xos rivojlanish xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi[3]. Statistik tahlil elementi orqali aholi tarkibidagi o‘zgarishlar, migratsiya jarayonlari va demografik ko‘rsatkichlar umumlashtirildi. Sotsiologik yondashuv ham tadqiqotda muhim o‘rin tutadi. Bu orqali aholining diniy qarashlari, ijtimoiy kayfiyati va millatlararo munosabatlarga oid jihatlar umumiy nazariy asosda talqin qilindi. Shu bilan birga, kontent-tahlil usuli yordamida rasmiy hujjatlar, normativ-huquqiy manbalar hamda ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Tadqiqotda, shuningdek, tizimli va kompleks yondashuv asosida etno-konfessional muhitga ta’sir etuvchi omillar — ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlar bir butun holda ko‘rib chiqildi. Bu esa mavzuning chuqur va har tomonlama yoritilishiga xizmat qildi[7].

Mazkur mavzuni o‘rganishda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan millatlararo munosabatlar, diniy bag‘rikenglik va ijtimoiy barqarorlik masalalari keng o‘rganilgan. Ushbu ishlarda mamlakatda olib borilayotgan milliy siyosatning asosiy yo‘nalishlari, diniy erkinliklarning huquqiy asoslari va ularning amaliy natijalari yoritilgan. Etnografiya va demografiya sohasidagi ilmiy izlanishlarda hududiy xususiyatlar, aholining etnik tarkibi va migratsiya jarayonlari chuqur tahlil qilingan. Bu borada olib borilgan tadqiqotlar Sirdaryo viloyatining ko‘pmillatli muhitini tushunishda muhim nazariy asos yaratadi. Diniy tadqiqotlar yo‘nalishida esa islom dini va boshqa konfessiyalarning jamiyat hayotidagi o‘rni, diniy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishi masalalari o‘rganilgan. Xususan, diniy bag‘rikenglik, konfessiyalararo muloqot va diniy siyosatning zamonaviy tendensiyalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan[8]. Xorijiy adabiyotlarda esa etno-konfessional jarayonlar global kontekstda tahlil qilinib, migratsiya, globallashtirish va identitet masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Bu tadqiqotlar orqali hududiy jarayonlarni xalqaro tajriba bilan qiyoslash imkoniyati yuzaga keladi. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni

ko'rsatadiki, Sirdaryo viloyati misolida etnik tarkib va diniy qarashlarning o'zaro bog'liqligini "kecha, bugun va istiqbol" tamoyili asosida kompleks o'rganishga oid tadqiqotlar yetarli darajada emas. Mazkur maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilganligi bilan ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Sirdaryo hududi qadimdan turli xalqlar chorrahasi bo'lib kelgan. Ayniqsa, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi tomonidan hududning o'zlashtirilishi natijasida bu yerga turli millat vakillari ko'chib kelgan. Keyinchalik Sovet davrida amalga oshirilgan majburiy ko'chirish siyosati natijasida koreyslar, tatarlar, ruslar va boshqa millatlar ham hududga joylashtirilgan. Natijada viloyatda ko'pmillatli muhit shakllandi. Bu jarayon ijobiy jihatdan madaniy almashinuvni kuchaytirgan bo'lsa, ayrim davrlarda ijtimoiy moslashuv muammolarini ham yuzaga keltirgan. Shunga qaramay, uzoq yillar davomida turli millat vakillari o'rtasida bag'rikenglik va hamjihatlik tamoyillari ustuvor bo'lib kelgan[10]. Hudud aholisining diniy qarashlari ham tarixiy omillar ta'sirida shakllangan. Asosan islom dini yetakchi o'rinni egallagan bo'lsa-da, boshqa konfessiyalar vakillari ham mavjud. Xususan, pravoslav nasroniylik, protestantlik va boshqa diniy yo'nalishlar ham hududda faoliyat yuritadi. Sovet davrida diniy faoliyat keskin cheklangan bo'lsa-da, mustaqillikdan so'ng diniy erkinliklar tiklandi va diniy tashkilotlar faoliyati rivojlandi. Bu esa aholi o'rtasida diniy ongning oshishiga, diniy qadriyatlarning qayta tiklanishiga olib keldi[8].

Bugungi kunda Sirdaryo viloyati aholisi asosan o'zbeklardan iborat bo'lsa-da, boshqa millat vakillari ham hudud ijtimoiy hayotida faol ishtirok etmoqda. Etnik xilma-xillik jamiyatda madaniy rang-baranglikni ta'minlab, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Diniy sohada esa davlat tomonidan olib borilayotgan oqilona siyosat natijasida turli konfessiyalar o'rtasida o'zaro hurmat va bag'rikenglik muhiti shakllangan. Bu esa ekstremizm va radikalizm kabi salbiy holatlarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi[2].

Etnik tarkib va diniy qarashlar o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, biri ikkinchisiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ayrim millat vakillarining diniy e'tiqodi ularning madaniy hayot tarzida aks etadi. Shu bois, hududda etno-konfessional muhitni tahlil qilishda kompleks yondashuv zarur. Shuningdek, globallashtirish jarayonlari ham bu sohada yangi o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Axborot oqimining kengayishi natijasida yoshlar orasida diniy qarashlar transformatsiyasi kuzatilmoqda. Bu esa ilmiy asoslangan yondashuvni yanada muhim qiladi.

Kelgusida Sirdaryo viloyatida etnik va diniy muhitning rivojlanishi bir necha omillarga bog'liq bo'ladi:

aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligi;

ta'lim tizimida millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni mustahkamlash;
davlatning millatlararo siyosati va diniy erkinliklarni ta'minlashdagi roli;
global axborot makonining ta'siri.

Shu nuqtai nazardan, hududda barqaror etno-konfessional muhitni saqlash uchun ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kengaytirish va yoshlar bilan tizimli ishlash zarur[3].

Sirdaryo viloyatining etnik tarkibiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri migratsiya jarayonlaridir. Mustaqillikdan keyingi davrda ichki migratsiya, ayniqsa, qishloq hududlaridan shaharlarga ko'chish, yangi ish o'rinlari va infratuzilma rivoji bilan bog'liq holda kuchaydi. Bu esa viloyatning ayrim hududlarida etnik tarkibning nisbatan o'zgarishiga olib keldi. Shuningdek, tashqi migratsiya — ya'ni boshqa davlatlarga vaqtinchalik ishlash uchun ketish va qaytib kelish jarayonlari ham aholi ongiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Migratsiya natijasida turli madaniyatlar bilan tanishish, diniy qarashlarning kengayishi va ayrim hollarda transformatsiyasi kuzatilmoqda. Bu jarayon, ayniqsa, yoshlar dunyoqarashida yaqqol namoyon bo'ladi. Viloyatda urbanizatsiya darajasining ortib borishi etno-konfessional muhitga bevosita ta'sir etmoqda. Shaharlarda turli millat va diniy guruhlar vakillari bir hududda yashab, o'zaro muloqotga kirishadi. Natijada an'anaviy qarashlar bilan zamonaviy dunyoqarash o'rtasida muvozanat shakllanadi. Urban muhitda diniy amaliyotlar ham ma'lum darajada o'zgaradi: masalan, diniy marosimlarning shakli soddalashishi, diniy bilimlarni olish manbalarining kengayishi (internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali) kuzatiladi. Bu esa diniy ongning individual xarakter kasb etishiga olib keladi[4].

Hududda etnik va diniy bag'rikenglikni shakllantirishda ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida millatlararo totuvlik, fuqarolik birdamligi va diniy bag'rikenglik g'oyalarini singdirish orqali yosh avlodning ongida ijobiy ijtimoiy qarashlar shakllantirilmoqda. Shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, madaniy festivallar va turli millat vakillari ishtirokidagi uchrashuvlar jamiyatda o'zaro hurmat va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bu jarayonlar etnik xilma-xillikni ijtimoiy boyluk sifatida qabul qilishga yordam beradi. Oila va mahalla institutlari ham ijtimoiy hayotning muhim bo'g'ini hisoblanadi. Aynan shu muhitda milliy qadriyatlar, urf-odatlar va diniy an'analar avloddan-avlodga o'tadi. Mahalla tizimi esa turli millat va konfessiya vakillari o'rtasida murosani ta'minlash, ijtimoiy nizolarni oldini olishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Oila muhitida esa bolalarga bag'rikenglik, hurmat va insoniylik qadriyatlari singdiriladi. Bu esa kelajakda jamiyatda barqarorlikni ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi[7].

Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi hudud aholisining diniy qarashlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet orqali turli diniy manbalarga erkin kirish imkoniyati mavjudligi bir tomondan diniy bilimlarning oshishiga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan noto'g'ri yoki ekstremistik g'oyalarning tarqalish xavfini ham yuzaga keltiradi. Shu sababli, aholining, ayniqsa yoshlarning media savodxonligini oshirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Rasmiy va ishonchli diniy manbalarni targ'ib qilish bu borada alohida ahamiyatga ega[6].

So'nggi yillarda ayollarning ijtimoiy faolligi ortib borayotgani diniy qarashlar tizimiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Ayollar ta'lim olish, ish faoliyatida ishtirok etish orqali jamiyatda faol pozitsiyani egallamoqda. Bu esa diniy qadriyatlarning zamonaviy talqinini shakllantirishga olib kelmoqda. Ayniqsa, yosh ayollar orasida diniy bilimlarni ongli ravishda o'rganish, diniy va dunyoviy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga intilish kuchaymoqda. Bu jarayon jamiyatda muvozanatli ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiladi. Etnik va diniy xilma-xillikni boshqarishda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Viloyatda turli millat va konfessiya vakillari o'rtasida o'zaro ishonch muhitini mustahkamlash orqali ijtimoiy xavfsizlik ta'minlanadi. Davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilayotgan profilaktik tadbirlar, diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi kurashish choralari bu borada muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, aholining huquqiy madaniyatini oshirish ham muhim vazifalardan biridir[7].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Sirdaryo viloyati aholisining etnik tarkibi va diniy qarashlari uzoq tarixiy jarayonlar natijasida shakllangan murakkab va ko'p qatlamli ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Hududda turli millat va konfessiya vakillarining mavjudligi etno-konfessional muhitning rang-barangligini ta'minlab, o'zaro madaniy almashinuv va bag'rikenglik muhitining shakllanishiga zamin yaratgan[3]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, viloyatda etnik va diniy munosabatlar evolyutsiyasi tarixiy bosqichlar kesimida izchil rivojlangan bo'lib, ayniqsa mustaqillikdan keyingi davrda millatlararo totuvlik va diniy erkinlikni ta'minlashga qaratilgan davlat siyosati muhim ahamiyat kasb etgan. Bu esa hududda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida o'zaro ishonch va hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qilgan[7]. Shu bilan birga, zamonaviy bosqichda migratsiya jarayonlari, urbanizatsiya, globallashtirish va axborot makonining kengayishi etnik va diniy qarashlarga yangi mazmun bag'ishlamoqda. Ayniqsa, yoshlar ongida diniy identitet va ijtimoiy qarashlarning transformatsiyasi kuzatilayotgani ilmiy yondashuvni yanada dolzarb etadi.

Kelgusida hududda barqaror etno-konfessional muhitni saqlash va rivojlantirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir: millatlararo totuvlikni

mustahkamlashga qaratilgan ta'lim va ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirish, diniy bag'rikenglik madaniyatini rivojlantirish, yoshlar orasida tanqidiy fikrlash va media savodxonlikni oshirish, shuningdek, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish. Umuman olganda, Sirdaryo viloyatining etnik va diniy muhitini "kecha, bugun va istiqbol" tamoyili asosida o'rganish nafaqat hududiy rivojlanish xususiyatlarini anglash, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimuhamedov A. Millatlararo munosabatlar va bag'rikenglik asoslari. Toshkent, Akademiya nashri, 2018, 240 b.
2. Qosimov S. O'zbekistonda diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo munosabatlar. Toshkent, Fan, 2019, 198 b.
3. To'rayev B. Etnografiya asoslari. Toshkent, O'qituvchi, 2017, 256 b.
4. Abdurahmonov Q. Aholishunoslik asoslari. Toshkent, Iqtisodiyot, 2016, 312 b.
5. Rasulov A. O'zbekiston aholisi demografiyasi. Toshkent, Fan va texnologiya, 2020, 280 b.
6. Ismoilov N. Dinshunoslik asoslari. Toshkent, Toshkent islom universiteti nashriyoti, 2019, 224 b.
7. Xudoyberdiyev Z. Ijtimoiy jarayonlar sotsiologiyasi. Toshkent, Universitet, 2018, 268 b.
8. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun. Toshkent, 2021.
9. Sirdaryo viloyati hokimligi rasmiy ma'lumotlari. Guliston, 2023.
10. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent, O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2000–2015.